

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра історії України

1. Загальна інформація про курс

Назва курсу, мова викладання	Аграрна історія України, мова викладання – українська
Викладачі	Комарницький О. Б. , професор кафедри історії України, доктор історичних наук, 067-951-65-26 ПШБ, посада, контактні телефони (за згодою)
Профайл викладачів	http://history.kpnu.edu.ua/komarnitskuj/ https://scholar.google.com.ua/citations?user=NlrwupcAAAAJ&hl=uk http://posek.km.ua/navchalniie-proces/komarnickiie-oleksandr-borisovich.html http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/suak/corp.exe?&I21DBN=SAUA&P21DBN=SAUA&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0079313 https://www.facebook.com/search/top/?q=Олександр%20Комарницький
E-mail:	kob-1974@ukr.net
Сторінка курсу в MOODLE	https://moodle.kpnu.edu.ua/user/view.php?id=2974&course=1023&showallcourses=1
Консультації	Групові консультації проводяться щотижня за графіком кафедри, індивідуальні – в другій половині всіх робочих днів

2. Анотація до курсу

В процесі становлення та розвитку незалежної Української держави не вщухає інтерес до нашої національної історії, уроків та досвіду минулого, що, в свою чергу, сприяє зростанню вимог до історичних досліджень.

За таких умов дослідники активізують пошук і скрупульозний аналіз джерельної бази, прагнуть об'єктивно відтворити історичний шлях розвитку України, очистити його від фальсифікацій, спотворень та ідеологічних нашарувань.

В останні десятиліття вийшла низка статей, окремих видань, які висвітлюють різні сторінки аграрної історії України. Вся наша історія тісно пов'язана з аграрною сферою. Починаючи з глибокої давнини, землеробство вважалось однією з найважливіших галузей людської діяльності. Саме воно сприяло становленню та розвитку відтворюючого господарства в людському суспільстві. У навчальній дисципліні якнайповніше висвітлюються ті етапи розвитку аграрного сектору, які характеризувалися значними трансформаціями. Вони призвели до суттєвих змін не лише у сільському господарстві, але й в житті суспільства в цілому.

Робоча програма вибіркової навчальної дисципліни «Аграрна історія України» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки ОКР «бакалавр» спеціальності 014 Середня освіта (Історія).

На вивчення курсу відводиться 120 годин (4 кредити ECTS). Його вивчення має на меті в ході лекційних і семінарських занять, консультацій, індивідуальної та самостійної роботи студентів на основі сучасної методології, новітніх досягнень вітчизняної і зарубіжної науки та ознайомлення з найновішими дослідженнями історії українського селянства сформувати цілісні, системні знання і чітке розуміння й уявлення кожним майбутнім фахівцем ключових аспектів аграрної історії України.

Курс «Аграрна історія України» має взаємозв'язок з іншими навчальними дисциплінами навчального плану підготовки фахівців, зокрема, з історією України, всесвітньою історією, історією окремих регіонів, історіографією, історичною географією, археологією, етнографією, економічною історією, статистикою.

Програма та завдання навчальної дисципліни складається з таких змістових модулів:

1. Сільське господарство у найдавніші часи – 20-ті рр. XX ст.
2. Виробничі відносини в сільському господарстві в умовах радянської тоталітарної системи. Аграрний сектор у роки державної незалежності України.

3. Мета та цілі курсу

Мета навчальної дисципліни «Аграрна історія України» полягає у вивченні спільноти українського селянства з найдавніших часів і до сьогодення, реконструюванні економіки селянського господарства, архетипу селянина-українця, вивченні трансформаційних впливів (зовнішніх і притаманних соціуму внутрішніх), розвитку селянства, його ролі в історії України.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Аграрна історія України» є:

- донести до студентів поняття предмету і завдання дисципліни;
- засвоєння студентами основних теоретичних положень та важливих вузлових проблем розвитку аграрного сектору України;
- вивчення особливостей складних та суперечливих явищ та процесів її економічної історії у зв'язку із світовою цивілізацією та формування на цій основі патріотичних переконань та поваги до загальнолюдських цінностей у майбутніх кваліфікованих фахівців – працівників аграрно-промислового комплексу.
- ознайомити молодь з теоретичними та методичними принципами пошуку, вивчення і використання джерел;
- з'ясувати економічні і соціальні чинники розвитку селянства як стану, формування його ментальності;

- домогтися засвоєння студентами історії українського селянства та внеску найвидатніших істориків у його вивчення;
- навчити студентів об'єктивності при аналізі кожного історичного джерела з історії селянства, вмінню піддати його всебічному аналізу і науковій критиці, а також використанню в практичній діяльності у школі чи науці;

– розкрити студентам основний понятійний апарат і термінологію, якими оперує дисципліна.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

– загальні закономірності аграрного розвитку України; тенденції соціально-економічного розвитку держави і, особливо, її аграрно-промислового комплексу;

– підручники, посібники, довідники та монографічну літературу з курсу;

– економічні і соціальні чинники розвитку селянства як стану, формування його ментальності;

– понятійний апарат.

Вміти:

– синтезувати набуті знання у відповідне світосприйняття та високу політичну культуру;

– застосовувати отримані знання з аграрної історії України у повсякденній діяльності для орієнтації у соціально-економічному і політичному житті та оцінюванні суспільних явищ;

– самостійно осмислювати закономірності історичного розвитку сільського господарства

– характеризувати економічні і соціальні чинники розвитку селянства як стану (війни, революції, реформи)

– аналізувати чинники формування ментальності селянства.

– узагальнювати досвід вивчення історії селянознавчих студій, селянського питання;

– оволодіти науково-термінологічними означеннями, поняттями, правильний підхід до їхнього використання.

– визначати причини еволюції форм землеволодіння й землекористування українського селянства.

– аналізувати продовольчу безпеку України.

адекватно сприймати, розуміти, оцінювати і відтворювати почуте чи прочитане.

4. Формат курсу

Навчальний курс «Аграрна історія України» - стандартний, є органічною частиною обов'язкового компоненту нормативних навчальних дисциплін професійної підготовки. Стандартний, обсягом 120 годин (4 кредити), в тому числі 14 годин лекцій, 26 годин практичних занять і 80 годин самостійної роботи студентів для денної форми навчання і 8 годин лекцій, 8 годин практичних занять і 104 годин самостійної роботи – на заочній формі навчання. Завершується складанням заліку. Призначений окремо для денної та заочної форм навчання.

5. Результати навчання

Перелік компетентностей, здобуття яких гарантуватиме вивчення дисципліни

Інтегральна компетентність	Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері аграрної історії та у процесі навчання, що передбачає застосування теорій та методів історичної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов

Загальні компетентності	ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. ЗК 2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях. ЗК 3. Знання та розуміння предметної області професійної діяльності. ЗК 4. Здатність до усної та письмової професійної комунікації державною та іноземною мовами. ЗК 5. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій. ЗК 6. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел. ЗК 7. Здатність бути критичним і самокритичним. ЗК 8. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації. ЗК 9. Здатність до креативного та критичного мислення. ЗК 10. Здатність приймати обґрунтовані рішення. ЗК 11. Навички міжособистісної взаємодії. ЗК 12. Здатність виявляти ініціативу та підприємливість. ЗК 13. Здатність свідомо та соціально-відповідально діяти на основі етичних міркувань. ЗК 14. Готовність до усного і письмового спілкування в економічно-діловій сфері українською мовою. ЗК 15. Готовність до узагальнення знань та умінь, здатність застосовувати їх на практиці. ЗК 16. Здатність діяти на основі етичних міркувань. ЗК 17. Визначеність і наполегливість щодо поставлених завдань і взятих обов'язків. ЗК 18. Здатність усвідомлювати рівні можливості та гендерні проблеми.
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності	ФК 1. Уміння характеризувати економічні і соціальні чинники розвитку селянства як стану (війни, революції, реформи). ФК 2. Аналіз чинників формування ментальності селянства. ФК 3. Узагальнення досвіду вивчення історії селянознавчих студій, селянського питання. ФК 4. Оволодіння науково-термінологічними означеннями, поняттями, правильний підхід до їхнього використання. ФК 5. Визначення причин еволюції форм землеволодіння й землекористування українського селянства. ФК 6. Аналіз продовольчої безпеки України. ФК 7. Досвід самостійної предметної діяльності – навчально-пізнавальної, аналітичної, синтетичної. ФК 8. Здатність адекватно сприймати, розуміти, оцінювати і відтворювати почуте чи прочитане. ФК 9. Навички красномовства. ФК 10. Уміння наводити переконливі аргументи в процесі розмови.

Прогнозовані результати вивчення навчального курсу:

- засвоєння поняття предмету і завдання дисципліни;
- вільне володіння теоретичними положеннями та важливими вузловими проблемами розвитку аграрного сектору України;
- вивчено особливості складних та суперечливих явищ та процесів її економічної історії у зв'язку із світовою цивілізацією та формування на цій основі патріотичних переконань та поваги до загальнолюдських цінностей у майбутніх кваліфікованих фахівців – працівників аграрно-промислового комплексу.
- з'ясовано економічні і соціальні чинники розвитку селянства як стану, формування його ментальності;
- засвоєно студентами історії українського селянства та внеску найвидатніших істориків у його вивчення;
- студенти чітко визначають об'єктивності при аналізі кожного історичного джерела з історії селянства, вмінню піддати його всебічному аналізу і науковій критиці, а також використанню в практичній діяльності у школі чи науці;
- студенти засвоїли основний понятійний апарат і термінологію, якими оперує дисципліна.

6. Обсяг і ознаки курсу

Подати інформацію з робочої програми навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчального курсу	
	денна форма навчання	заочна форма навчання
Освітня програма, спеціальність	014 Середня освіта (Історія)	014 Середня освіта (Історія)
Рік навчання/ рік викладання	четвертий	четвертий
Семестр вивчення	сьомий	сьомий
нормативна/вибіркова	вибіркова	вибіркова
Кількість кредитів ЄКТС	4 кредити ЄКТС	4 кредити ЄКТС
Загальний обсяг годин	120 год.	120 год.
Кількість годин навчальних занять	40 год.	16 год.
Лекційні заняття	14 год.	8 год.
Практичні заняття	0 год.	0 год.
Семінарські заняття	26 год.	8 год.
Лабораторні заняття	0 год.	0 год.
Самостійна та індивідуальна робота	80 год.	104 год.
Форма підсумкового контролю	екзамен	екзамен

7. Пререквізити курсу

Навчальна дисципліна «Аграрна історія України» завершує теоретичну підготовку історика-бакалавра. Її вивчення опирається на базові знання з усіх історичних і філософських навчальних курсів, здобуті на бакалаврському рівні, особливо під час вивчення «Історії України», «Джерелознавства історії України», «Історія української культури». Оскільки наступний етап навчальної діяльності студента пов'язаний із підготовкою випускової кваліфікаційної роботи, яка є самостійним науковим дослідженням, то формування всіх понять дисципліни найбільш ефективно реалізується в контексті обраної теми дослідження. Організація роботи студентів передбачає формування поняттєво-категоріального масиву інформації з кожної теми, контрольні питання та самостійні завдання, роботу з науково-технічною літературою, а також розв'язання проблемних наукових задач та ситуацій.

8. Технічне й програмне забезпечення /обладнання

Вивчення курсу не потребує використання програмного забезпечення, крім загальноживаних програм і операційних систем.

9. Політики курсу

Вивчення навчального курсу «Аграрна історія України» здійснюється на лекційних і практичних заняттях, які є обов'язковими для кожного студента. Студенти мають інформувати викладача про неможливість відвідати заняття. В разі пропуску таких занять, студенти отримують від викладача відповідні консультації та вивчають пропущені самостійно і особисто відповідають на кожне з них в усній чи письмовій формі, після чого в журналі робляться записи. Крім того, передбачено практику періодичного індивідуального і перехресного усного опитування, виконання письмових контрольних робіт; практичних, індивідуальних і самостійних завдань тощо. При цьому робиться акцент на дотриманні студентами професійної етики, наукової доброчесності і недопущення будь-якого прояву плагіату, фальсифікації, фабрикації. Очікується, що роботи студентів будуть їх оригінальними дослідженнями чи міркуваннями. Відсутність посилань на використані джерела, фабрикування джерел списування, втручання в роботу інших студентів становлять, але не обмежують приклади можливої академічної недоброчесності. Виявлення ознак академічної недоброчесності в письмовій роботі студента є підставою для її незарахування викладачем, незалежно від масштабів плагіату чи обману.

Викладач особисто подає приклад дотримання академічної доброчесності передбачає і орієнтує в цьому студентів за допомогою: а) посилань на літературу і джерела інформації; б) дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; в) надання достовірної інформації про методики і результатів досліджень, джерела використаної інформації та власну науково-педагогічну діяльність; г) контролю за дотриманням академічної доброчесності; д) виключно об'єктивного оцінювання результатів навчання.

Також викладач намагається в межах своїх можливостей контролювати дотримання студентами академічної доброчесності через: а) з'ясування, чи навчальні завдання виконувались ними самостійно; б) уточнення посилань на джерела інформації у разі використання ідей, розробок, тверджень, відомостей; в) дотримання норм законодавства про авторське право і суміжні права; г) володіння достовірною інформацією про результати власної навчальної і наукової діяльності; формування вмінь і навичок використання методики досліджень і джерел інформації.

Особлива увага приділяється методичному забезпеченню з допомогою опорних лекцій, посібників, методичних рекомендацій, надання списку рекомендованої літератури, в тому числі надання доступу до електронної бази даних кафедри, використання мультимедійних презентацій,

довідково-інформаційних інтернет-джерел. Уся література, яку студенти не можуть знайти самостійно, буде надана викладачем виключно в освітніх цілях без права її передачі третім особам. Студенти заохочуються до використання також й іншої літератури та джерел, яких немає серед рекомендованих.

Схема курсу

Дата / кількість акад. год.	Тема, план	Форма заняття	Матеріали	Література Інтернетресурси	Завдання, год	Вага оцінки (балів)	Термін виконання
2 год.	Модуль І. Сільське господарство у найдавніші часи – 20-ті рр. ХХ ст. Тема 1: сільське господарство України у найдавніші часи 1. Початкові форми рільництва. 2. «Неолітична» революція: запровадження землеробства і скотарства. 3. Трипільська культура. Сільське господарство у житті східних слов'ян.	лекція	Презентація	1, 3, 5, 7, 20, 85, 104	опрацювати текст	Покажіть, (відповідно до робочої програми навчальної дисципліни) скільки балів студент отримає за кожен вид навчальної діяльності	
2 год.	Тема 2: селянська реформа у Наддніпрянській Україні 1861 року 1. Передумови скасування кріпосного права.	лекція	Презентація	1, 3, 5, 7, 8, 11, 12, 22, 42, 44, 57, 88, 89, 90, 96, 104, 110, 112	опрацювати текст		

	2. Модернізаційні процеси в Російській імперії та Україна (друга половина XIX ст.). 3. Зміст селянської реформи. Наслідки селянської реформи.					
2 год.	Тема 3: селянство у часи нової економічної політики (2 год.) 1. Перехід до нової економічної політики і селянство. 2. Аграрна політика держави і розвиток селянського господарства. 3. Демографічна характеристика селянського населення. 4. Індивідуальне трудове селянське господарство України. 5. Сільськогосподарська кооперація. Податкова політика держави і селянство.	лекція	Презентація	1, 2, 4, 6, 7, 10-12, 14, 15, 34, 35, 50, 56, 58-60, 64, 66, 69, 71, 92, 103	опрацювати текст	
2 год.	Тема 4: селянство Західної України у міжвоєнний період (2 год.) 1. Аграрна реформа в ЗУНР та її крах. 2. Аграрні відносини у	лекція	Презентація	1, 2, 6, 7, 11, 12, 14	опрацювати текст	

	західноукраїнському селі. 3. Селянська еміграція. 4. Іноземна аграрна колонізація. 5. Кооперативний рух.					
2 год.	Тема 5: відновлення та консервація сталінської моделі аграрних відносин у післявоєнний період (2 год.) 1. Українське село у перші повоєнні роки. 2. Післявоєнний голодомор 1946-1947 рр. 3. Податковий терор проти селянства. 4. Виселення селян України у віддалені райони СРСР. 5. Суцільна колективізація у західноукраїнському селі.	лекція	Презентація	1, 2, 6, 7, 11, 12, 14, 29, 30, 36, 58, 92, 99, 109	опрацювати текст	
2 год.	Тема 6: сільське господарство України на сучасному етапі (2 год.) 1. Сучасний стан та перспективи розвитку аграрного сектору економіки України. 2. Загальна характеристика основних галузей сільського господарства: а) рослинництво; б) овочівництво;	лекція	Презентація	1, 2, 6, 7, 9, 11-14, 16, 22, 46, 48, 49, 67, 76-78, 100	опрацювати текст	

	в) тваринництво. 3. Проблеми розвитку аграрного сектору.						
2 год.	Тема 7: сільськогосподарська освіта і наука в Україні (2 год.) 1. Витоки аграрної освіти і науки в Україні. 2. Сільськогосподарська освіта і наука в Україні за радянської доби. 3. Сучасне кадрове і наукове забезпечення АПК України.	лекція	Презентація	1, 6, 7, 8, 17, 21, 46	опрацювати текст		
2 год.	Тема 1. Сільське господарство в часи Київської Русі і політичної роздрібненості 1. Селяни в Київській Русі. 2. Соціальне становище селянства. 3. Антифеодальна боротьба. 4. Побут і народна творчість. 5. Монгольська навала на Русь і селянство.	семінарське заняття	Презентація	1, 3, 5, 7, 20, 22, 85, 97	Переглянути презентацію		
2 год.	Тема 2. Розвиток феодальних відносин у XIV – першій половині XVII ст. 1. Землеволодіння і	семінарське заняття	Презентація	1, 3, 5, 7, 22, 23, 37, 40, 41, 47, 65, 70, 72, 101, 102,	підготувати реферат		

	землекористування. Групи селян у XIV – першій половині XVI ст. 2. Зростання податків і феодалної ренти у XIV – першій половині XVI ст. 3. Розвиток сільського господарства, ремесла і промислів у XIV – першій половині XVI ст. 4. Сільськогосподарське ремесло і промисли. Селянські повинності у другій половині XIV – першій половині XVII ст. 5. Антифеодальна боротьба у XIV – першій половині XVII ст.			104		
2 год.	Тема 3. Розклад феодално-кріпосницької системи наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. 1. Землеволодіння і землекористування. Групи селян. 2. Землеробство і тваринництво. Селянські промисли. 3. Розшарування селянства. 4. Посилення феодално-кріпосницько-феодалного гніту. 5. Селянське питання у	семінарське заняття	Презентація	1, 3, 5, 7, 43, 44, 75, 96, 106, 110	підготувати реферат	

	політичних програмах. 6. Селянські рухи.					
2 год.	Тема 4. Розвиток капіталістичних відносин у сільському господарстві у другій половині XIX – на початку XX ст. 1. Розширення селянства. Спеціалізація сільського господарства. 2. Ринкова еволюція аграрних відносин. Характеристика категорій земельних власників. 3. Земельна оренда в Україні. 4. Кредитна система сільського господарства в умовах аграрних реформ. 5. Ментальність українського селянства в умовах капіталістичної трансформації суспільства.	семінарське заняття	Презентація	1, 3, 5, 7, 11, 12, 24-28, 38, 42, 43, 55, 66, 68, 74, 75, 86, 87, 89, 90, 95, 113-116	Переглянути презентацію	
2 год.	Тема 5. Революція 1905-1907 рр. Століпінська аграрна реформа 1. Революційний рух у 1905 р. і українське село. 2. Селянська боротьба у	семінарське заняття	Презентація	1, 3, 5, 7, 8, 11, 12, 22, 32, 71	анотувати прочитану додаткову літературу	

	1906-1907 рр. 3. Столипінська аграрна реформа і її наслідки. 4. Селянський рух у 1907-1914 рр. 5. Селянське господарство у роки Першої світової війни					
4 год.	Тема 6-7. Аграрна революція в Україні 1. Селянське питання напередодні аграрної революції в Україні. Аграрне питання в програмних документах українських партій. 2. Селянський аграрний рух в Україні (березень 1917 – квітень 1918 рр.). Центральна Рада і селянське питання. 3. Аграрна політика у добу гетьманату і Директорії УНР. 4. Теорія та практика вирішення аграрного питання білогвардійським і більшовицьким режимами. 5. Комбідівський період аграрної революції в Україні. 6. Криза сільськогосподарського виробництва і голод 1921-1923 рр.	семінарське заняття	Презентація	1, 2, 6, 7, 11, 12, 31, 51, 54, 61-63, 66, 71, 83, 84, 93, 98, 107-109	підготувати реферат	

2 год.	Тема 8. Становлення сталінської колгоспно-радгоспної системи сільського господарства (30-ті рр. XX ст. – початок 40-х рр. XX ст.) 1. Голодомор 1932-1933 рр. та його трагічні наслідки. 2. Примірний статут сільськогосподарської артїлі. 3. Колгоспний неонеп: суть та наслідки. 4. Колгоспи та колгоспники у сталінській аграрній системі. Політика держави і особисті підсобні господарства. 5. Спроба модернізації соціально-побутової сфери села у роки передвоєнних п'ятирічок та її неспроможність. 6. Виникнення проблеми трудових ресурсів у сільськогосподарському виробництві	семінарське заняття	Презентація	1, 2, 6, 7, 11, 12, 14, 33-35, 39, 50, 52, 53, 58-60, 92, 103, 109, 111	Переглянути презентацію	
2 год.	Тема 9. Українське селянство у роки війни 1. Політика німецької окупаційної влади щодо українського села. 2. Оподаткування та обов'язкові поставки	семінарське заняття	Презентація	1, 2, 4, 6, 7, 11, 12, 14, 19, 22, 81, 82	підготувати реферат	

	сільгосппродукції, як система пограбування українського селянства у часи нацистської окупації. 3. Аграрна реформа німецько-фашистського окупаційного режиму. 4. Соціально-побутова сфера українського села в період фашистської окупації. 5. Патріотичний рух селянства на допомогу Червоній Армії. 6. Вплив війни на чисельність і склад селянського населення.					
4 год.	Тема 10-11. Селянство України та аграрна політика держави в умовах системної кризи (50-80-ті рр. ХХ ст.) 1. «Новий аграрний курс Микити Хрущова»: плани та реальність. 2. «Нова аграрна політика Леоніда Брежнєва»: задум та наслідки. 3. Продовольча програма та її крах. Аграрна політика у добу перебудови в СРСР. 4. Індустріалізація колгоспного виробництва: досягнення та прорахунки.	семінарське заняття	Презентація	1, 2, 4, 6, 7, 11, 12, 14, 18, 58, 80, 92, 94, 105	Переглянути презентацію	

	Спеціалізація і концентрація сільськогосподарського виробництва. 5. Особисті присадибні господарства: труднощі розвитку. 6. Матеріальний добробут селян. Крах спроб подолання істотних соціально-побутових відмінностей між містом і селом (1961-1985 рр.).					
2 год.	Тема 12. У пошуках виходу із кризи. Аграрна реформа в Україні 1. Аграрна реформа в Україні: задум та реальність. 2. Забезпечення сільськогосподарського виробництва людськими ресурсами. 3. Проблема технічного переоснащення сільського господарства України. 4. Структура землекористування первинних систем сільського господарства.	семінарське заняття	Презентація	1, 2, 6, 7, 9, 11-14, 16, 46, 48, 49, 67, 76-78, 80, 100, 105	анотувати прочитану додаткову літературу	
2 год.	Тема 13. Становлення і розвиток соціальної інфраструктури	семінарське заняття	Презентація	1, 2, 6, 7, 9, 11-14, 46, 48, 49, 67,	Переглянути презентацію	

	українського села 1. Соціальна інфраструктура в умовах змін форм власності 2. Соціальна сфера села на сучасному етапі.			76-78		

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Базова

1. Аграрна історія України: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка [Електронний ресурс]. URL: <http://zno.academia.in.ua/mod/book/view.php?id=3465> (дата звернення: 10 грудня 2018 р.).
2. Завальнюк О. М., Рибак І. В. Новітня аграрна історія України. Кам'янець-Подільський, 2004. 288 с.
3. Історія селянства Української РСР. Київ: Наук. думка, 1967. Т. 1. 551 с.
4. Історія селянства Української РСР. Київ: Наук. думка, 1967. Т. 2. 534 с.
5. Історія українського селянства. Київ: Наук. думка, 2006. Т. 1. 631 с.
6. Історія українського селянства. Київ: Наук. думка, 2006. Т. 2. 652 с.
7. Каденюк О. С. Аграрна історія України. Кам'янець-Подільський, 2018. 308 с.
8. Каденюк О. С., Алещенко М. І., Живора С. М., Михайлик А. О. Аграрна історія України. Кам'янець-Подільський, 2008. 292 с.
9. Каденюк О. С. Аграрна реформа в Україні: науковий аспект. Київ - Кам'янець-Подільський, 1996. 60 с.
10. Калініченко В. В. Селянське господарство в період непу: Історико-економічне дослідження. Харків, 1997. 400 с.
11. Панченко П. П. Аграрна історія України. Київ, 1996. 360 с.
12. Панченко П. П., Шмарчук В. А. Аграрна історія України. Київ, 2000. 342 с.
13. Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення / За ред. академіка П. Т. Саблука, В. В. Юрчишина. К., 1996. 540 с.
14. Українське село у 20-90 роках ХХ століття / Беренштейн Л. Ю., Кульчицький С. В., Мигрин Г. Р., Панченко П. П., Джос Ф. Х., Каденюк О. С., Коломієць С. С. та ін. Київ, 1998. 140 с.

Допоміжна

15. Абразумова О. М., Корновенко С. В. Суспільно-політична активність селянства УСРР у роки непу. Черкаси, 2017. 190 с.
16. Аграрна реформа в Україні. Законодавчі і нормативно-методичні документи (1990-1996). Київ, 1996. 280 с.
17. Аграрні проблеми у працях українських істориків / Мигрин Г. П., Беренштейн Л. Ю., Коломієць С. С. та ін. Київ, 1994. 165 с.
18. Арутюнян Ю. В. Опыт социологического изучения села. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1968. 104 с.
19. Арутюнян Ю. В. Советское крестьянство в годы Великой Отечественной войны. Москва: Наука, 1970. 466 с.

20. Балущок В. Г. Полюддя: прагматична дія і ритуал // Укр. іст. журн. 1994. №1. С. 113-116.
21. Бахмат М. І., Алещенко М. І. Подільський державний аграрно-технічний університет. Кам'янець-Подільський, 2005. 264 с.
22. Бернштейн Л. Ю., Коломієць С. С. Каденюк О. С., Ісакова Н. П. та ін. Історія формування української моделі розвитку сільського господарства (з найдавніших часів до сьогодення). Київ, 2003. 244 с.
23. Блануца А. Земельна політика Ягеллонів на Українських теренах Великого князівства Литовського (1440-1572 рр.). Київ, 2017. 423 с.
24. Бойко Я. В. Аграрна колонізація Південної України (60-80-ті рр. ХІХ ст.) // Укр. іст. журн. 1989. №10. С. 93-101.
25. Борисевич С. О. Законодавче регулювання поземельних відносин у Правобережній Україні (1793-1886 роки). Київ: вид-во НАДУ, 2007. 424 с.
26. Борисевич С. О. Поміщицьке землеволодіння і землекористування на Поділлі (1793-1830 рр.) // Укр. іст. журн. 1992. №3. С. 84-91.
27. Борисевич С. О. Реалізація чиншової реформи 1886 р. в Подільській губернії // Укр. іст. журн. 2005. №2. С. 78-90.
28. Ботушанський В.М. Сільське господарство Буковини (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). Чернівці: Золоті литаври, 2000. 340 с.
29. Веселова О. Українське село в лабетах голоду 1946-1947 рр. // Український селянин: праці Науково-дослідного інституту селянства. Черкаси, 2000. Вип. 1. С. 7-12.
30. Веселова О. М. Післявоєнна трагедія: голод 1946-1947 рр. в Україні // Укр. іст. журн. 2006. №6. С. 98-124.
31. Витанович І. Аграрна політика українських урядів 1917-1920. Мюнхен – Чикаго, 1968. 232 с.
32. Власюк І.М. Селянство Правобережної України у період проведення столипінської реформи: зміни в орієнтирах та побуті // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.: зб. наук. пр. Київ. 2000. Вип. 1. С. 152-158.
33. Ганжа О.І. Опір селян становленню тоталітарного режиму в УСРР. Київ, 1996. 280 с.
34. Голиш Г.М. Ленінсько-більшовицька концепція соціалістичної модернізації села // Український селянин: праці Науково-дослідного інституту селянства. Черкаси, 2014. Вип. 14. С. 104-107.
35. Голод 1932-1933 років на Україні: очима істориків, мовою документів. Київ: Політвидав, 1990. 386 с.
36. Голод в Україні 1946-1947: Документи і матеріали. – Київ-Нью-Йорк, 1996. 376 с.
37. Голубев В. Ф. Сільська община (грумада) ХVІ-ХVІІІ ст. в українській історіографії // Укр. іст. журн. 2009. №5. С. 186-199.
38. Гордуновський О. М. Розвиток промислового виробництва у поміщицьких господарствах Правобережної України у першій половині ХІХ ст. // Укр. іст. журн. 1999. №6. С. 64-69.
39. Гриневич Л. Хроніка колективізації та Голодомору в Україні 1927-1933. Київ: НРЕС PRESS, 2016. Т. ІІ: Початок форсованої колективізації, розкуркулення та масова депортація. Війна селянства проти радянської влади (липень 1929 – вересень 1930). Кн. 1. 693 с.
40. Гурбик А. Аграрна реформа в Україні ХVІ ст. Київ: Ін-т історії України НАНУ, 1997. 64 с.
41. Гурбик А.О. Сільська громада в Україні ХІV-ХVІІІ ст.: еволюція основних суспільно-територіальних форм // Укр. іст. журн. 1997. Вип. 5. С. 52-66.
42. Гуржій І. В. Україна в системі всеросійського ринку 60–90-х років ХІХ ст. Київ, 1968. 192 с.
43. Гуржій І. О., Русанов Ю. А. Дворянство Лівобережної України кінця ХVІІІ – початку ХХ ст.: соціально-правовий статус і місце у владних структурах Російської імперії. Київ: Інститут історії України, 2017. 172 с.

44. Довжук І. В., Борчук С. М. Аграрний сектор Наддніпрянської України в середині XIX ст. // Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: зб. наук. пр. Київ. 2017. Вип. 26 С. 68-81.
45. Дровозюк С. І. Духовне життя українського селянства як предмет конкретно-історичного дослідження (20-ті роки XX ст.) // Укр. іст. журн. 1994. № 5. С. 61-67.
46. Земельний кодекс України [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 19 вересня 2018 р.)
47. Івангородський К. В. Українське селянство в етносоціальних процесах XVI – першої половини XVII ст. (методологічний контекст проблеми) // Укр. іст. журн. 2003. №3. С. 21-25.
48. Ігнатенко М. М. Українське село: соціально-економічні зміни (1991-2008 рр.): автореф. дис... докт. іст. наук: 07.00.01 / Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Переяслав-Хмельницький, 2010. 42 с.
49. Каденюк О. С. Аграрна реформа в Україні: науковий аспект. Київ Кам'янець-Подільський, 1996. 60 с.
50. Калінкіна С. А., Корновенко С. В., Маркова С. В., Романець Н. Р. «Великий перелом» на селі. Фінал селянської революції (1929-1933 рр.). Черкаси, 2017. 300 с.
51. Ковальова Н., Корновенко С., Малиновський Б., Михайлик О., Мороз А. Аграрна політика в Україні періоду національно-демократичної революції (1917-1921 рр.). Черкаси, 2007. 280 с.
52. Колективізація і голод на Україні: 1929-1933. Збірник документів і матеріалів. Київ: Наукова думка, 1992. 356 с.
53. Конквест Р. Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор. Київ: Либідь, 1993. 234 с.
54. Корновенко С. В. Заходи білогвардійського уряду А.Денікіна з урегулювання орендних відносин в українському селі (1919 ?.) // Укр. іст. журн. 2007. №1. С. 117-125.
55. Краснікова О. М. З історії становлення і функціонування земельних банків в Україні (1861-1918 рр.) // Укр. іст. журн. 2000. №1. С. 61-71.
56. Крестьянские истории: Российская деревня в 1920-х годов в письмах и документах. Москва: Росспэн, 2001. 232 с.
57. Кузьмінський А.І. Основні аспекти реформи 1861 року // Український селянин: праці Науково-дослідного інституту селянства. Черкаси, 2001. Вип. 2. С. 11-15.
58. Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. К.: Темпора, 2013. Кн. 1. 504 с.
59. Кульчицький С. В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919-1928). Київ, 1968. 396 с.
60. Кульчицький С. В. Ціна «великого перелому». Київ, 1991. 123 с.
61. Лозовий В. С. Аграрна революція в Наддніпрянській Україні: ставлення селянства до влади в добу Центральної Ради (березень 1917 р. – квітень 1918 р.). Кам'янець-Подільський: ПП Мошак М. І., 2008. 480 с.
62. Лозовий В. С. Правосвідомість селянства в період Української революції 1917-1920 рр.: історичний аспект. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2011. 112 с.
63. Лях Р. Д. Розв'язання аграрного питання на Україні 1917-1923 рр. Київ – Донецьк: Вища школа, 1975. 116 с.
64. Лях С. Р. Наймана праця в сільському господарстві України в умовах непу. Київ, 1991. 129 с.
65. Маркіна В. А. Крестьяне правобережной Украины: конец XVII – 60-е годы XVIII ст. Киев: Киевский университет, 1971. 174 с.
66. Марочко В. І. Українська селянська кооперація. Історико-Теоретичний аспект (1861-1929 рр.). Київ, 1995. 202 с.

67. Мединська М. Сучасний стан та перспективи розвитку аграрного сектору економіки України [Електронний ресурс]. URL: http://sophus.at.ua/publ/2016_03_31_lviv/sekcija_section_4_2016_03_31/suchasnij_stan_ta_perspektivi_rozvitku_agrarnogo_sektoru_ekono (дата звернення 15 березня 2019 р.).
68. Мельничук К. В. Збір податків у практиці селянського самоврядування пореформеної доби (за матеріалами Київської, Подільської і Волинської губерній) // Проблеми історії України XIX – початку XX ст.: зб. наук. пр. Київ. 2018. Вип. 28. С. 110-125.
69. Мигаль Б. К. Здійснення аграрної політики на Україні у відбудовний період (1921-1925 рр.). Харків: Вища школа, 1974. 168 с.
70. Михайловський В. Еластична спільнота: Подільська шляхта в другій половині XIV – 70-х роках XVI ст. Київ: Темпора, 2012. XXVI+450 с.
71. Михайлюк О. В. Селянство України в перші десятиліття XX ст.: соціокультурні процеси: монографія. Дніпропетровськ: Інновація, 2007. 456 с.
72. Морозов А. Г., Михайлюк Ю. М. Сільська громада середнього Подніпров'я XIV-XVI ст.: традиції і специфіка // Укр. іст. журн. 2003. №3. С. 35-38.
73. Нечитайло В. В. Селянське господарство фермерського типу в Україні: Історія і сучасність. Кам'янець Подільський, 2004. 436 с.
74. Нолл В. Трансформація громадянського суспільства. Усна історія української селянської культури. Київ, 1995. 543 с.
75. Орлик В. М. Державні селяни в податковій політиці Російської імперії в кінці XVIII – середині XIX ст. (на матеріалах українських губерній) // Укр. іст. журн. 2007. №1. С. 94-104.
76. Падалка С. С. Зміни у чисельності, економічній поведінці, потребах та цінностях селян України (1990–2000-ні рр.) // Укр. іст. журн. 2013. №4. С. 48-62.
77. Падалка С. С. Українське село в умовах соціально-економічного транзиту: трансформації чи виживання? // Укр. іст. журн. 2016. №4. С. 108-122.
78. Падалка С. С. Українське село 1990-2000-х рр.: тенденції соціально-економічних змін // Укр. іст. журн. 2008. №4. С. 169-184.
79. Панченко П. П. Развитие сельского хозяйства Украинской РСР 1959-1980. Київ: Наукова думка 1980. 287 с.
80. Панченко П. П. Деформації в розвитку українського села у 80-х – на початку 90-х років // Укр. іст. журн. 1991. Вип. 1. С. 18-29.
81. Перехрест О. Г. Сільське господарство України в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945 рр.). Київ: Інститут історії України, 2010. 150 с.
82. Перехрест О. Г. Українське село в 1941-1945 рр.: економічне та соціальне становище: монографія. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. 668 с.
83. Першин П. Н. Аграрная революция в России. Историко-экономическое исследование. Москва, 1966. Т. 1. 491 с.
84. Першин П. Н. Нариси аграрної революції в Росії. Київ: Вид-во АН УРСР, 1969. 419 с.
85. Петраускас А. В. Бортництво сільського населення давньоруського часу на середньому Подніпров'ї // Укр. іст. журн. 2003. №3. С. 38-42.
86. Портнова Т. В. Селянин і цивілізація: взаємодія міської та сільської культур в українській думці другої половини XIX століття // Київська старовина: Науковий історико-філологічний журнал. 2011. №2. С. 47-54
87. Присяжнюк Ю. П. Ментальність українського селянства в умовах капіталістичної трансформації суспільства (др. пол. XIX ст. – поч. XX ст.) // Укр. іст. журн. 1999. №3. С. 23-33.

88. Реєнт О. П. До проблеми скасування кріпосного права в 1861 році // Укр. іст. журн. 2011. №1. С. 34-51.
89. Реєнт О. П., Сердюк О. В. Сільське господарство України і світовий продовольчий ринок (1861-1914 рр.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2011. 365 с.
90. Рибак І. В. Російська імперія: поліетнічність, територіальне розташування, занепад та розпад: навч. посіб. Кам'янець-Подільський, 2017.
91. Рибак І. В. Селянська взаємодопомога в Україні 1921-1923 рр. Київ: Рідний край, 1995. 95 с.
92. Рибак І. В. Соціально-побутова інфраструктура українського села (1921-1991 рр.). Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000. 304 с.
93. Рибалка І. К. Аграрні перетворення на Україні в період громадянської війни (1919 р.). Харків: Вид-во Харк. ун-ту, 1967. 191 с.
94. Романюк І. Українське село у 50-ті – першій половині 60-х років ХХ ст. Вінниця, 2005. 256 с.
95. Романюк Н. Й. Роль підприємництва в розвитку аграрного сектору економіки Правобережної України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) // Укр. іст. журн. 2013. №3. С. 113-127.
96. Рудакова Ю. К. Основні аспекти земельної політики уряду Павла І на території Правобережної України // Укр. іст. журн. 2005. №3. С. 101-110.
97. Село Київської Русі (за матеріалами південноруських земель). Київ: Шлях, 2003. 232 с.
98. Селянство Черкащина в добу Української революції 1017-1921 рр.: збірник документів і матеріалів. Черкаси, 2017. 180 с.
99. Сеньків М. Західноукраїнське село: насильницька колективізація 40-і – поч. 50-х рр. ХХ ст. Львів, 2002. 292 с.
100. Сільське господарство України [Електронний ресурс]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сільське_господарство_України (дата звернення 18 квітня 2019 р.).
101. Смолій В., Степанков В. Українська національна революція ХVІІ ст. (1648-1676 рр.). Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 447 с.
102. Смолій В. А., Степанков В. С. Богдан Хмельницький. Київ: Арій, 2013. 656 с.
103. Советская деревня глазами ВЧК – ОГПУ, НКВД 1918-1839 гг. Документы и материалы. Москва: Росспэн, 2000. Т. 1. 864 с.
104. Сургай Г. І. Сільське господарство України: уроки минулого і сучасний аграрний курс. Київ, 1996. 184 с.
105. Українське село: проблеми і перспективи /За ред. Л. А. Шепотько. Київ: Урожай, 1991. 235 с.
106. Філінюк А. Г. Правобережна Україна наприкінці ХVІІІ – на початку ХІХ с.: тенденції розвитку і соціальні трансформації: монографія. Кам'янець-Подільський, 2010. 728 с.
107. Хмель І. В. Аграрные преобразования на Украине. 1917-1920 гг. Киев: Наук. думка, 1990. 240 с.
108. Хміль І. В. Аграрна революція в Україні: березень 1917 р. – квітень 1918 р. Київ: Інститут історії України, 2000. 90 с. (Історичні зошити)
109. Хорошун Б. Від голоду до голоду. Комуно-радянська продовольча політика в Україні в 20-30 ті рр. Київ, 1998. 192 с.
110. Цубенко В. Л. Документи з історії військових поселень в Україні. – Харків: «Видавництво САГА», 2008. 376 с.
111. Шаталіна Є. П. Селянські виселки під час колективізації в Україні (1928-1932 рр.). Київ, 1997. 67 с.
112. Шевченко В. М. Реформи 1860-1890-х рр.: сучасне трактування // Укр. іст. журн. 2013. №5. С. 117-123.
113. Шевченко В. М. Характеристика категорій земельних власників України другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст. // Укр. іст. журн. 2010. №2. С. 75-85.
114. Якименко М. А. Земельна оренда на Україні в період капіталізму // Укр. іст. журн. 1991. №2. С. 54-63.

115. Якименко М. А. Селянська колонізація Півдня України у другій половині XIX ст. // Укр. іст. журн. 1987. №2. С. 37-44.
 Якименко М. А. Становлення селянського (фермерського) господарства після скасування кріпосного права (1861-1918 рр.) // Укр. іст. журн. 1996. №1. С. 3-14.

11. Система оцінювання та вимоги

Увесь навчальний курс оцінюється в 100 балів. В поточне оцінювання включається: семінарські заняття – 40 балів, модульна контрольна робота – 40 балів, самостійна робота – 10 балів, індивідуально-дослідні завдання – 10 балів.

Поточний і модульний контроль (100 балів)				Екзамен	Сума
<i>Змістовий модуль I (50 балів)</i>				40	100
Поточний контроль	МКР	Самостійна робота	Індивідуально-дослідні завдання		
20 балів	30 балів	5 балів	5 балів		

Оцінювання навчальних досягнень студентів проводиться у відповідності до таблиці шкал:

Рейтингова оцінка з кредитного модуля (навчальної дисципліни)	Підсумкова оцінка за шкалою ECTS	Рекомендовані системою ECTS статистичні значення (у %)	Підсумкова оцінка за національною шкалою	
			екзаменаційна	залікова
90-100	A (відмінно)	10	відмінно	

82-89	B (дуже добре)	25	добре	зараховано
75-81	C (добре)	30		
67-74	D (задовільно)	25	задовільно	
60-66	E (достатньо)	10		
35-59	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)		незадовільно	не зараховано
34 і менше	F (незадовільно з обов'язковим проведенням додаткової роботи щодо вивчення навчального матеріалу кредитного модуля)			

Критерії та норми оцінювання знань, умінь і навичок студентів з навчальної дисципліни „Аграрна історія України”

При оцінюванні рівня знань студента, відповідно до «Положення про рейтингову систему оцінювання навчальних досягнень студентів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка», аналізу підлягають:

- **характеристики відповіді:** цілісність, повнота, логічність, обґрунтованість, правильність;
- **якість знань** (ступінь засвоєння фактичного матеріалу): осмисленість, глибина, гнучкість, дієвість, системність, узагальненість, міцність;
- **ступінь сформованості умінь поєднувати теорію і практику** під час розгляду ситуацій, практичних задач, в процесі політичної комунікації і соціалізації;
- **рівень володіння розумовими операціями:** вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати, абстрагувати, узагальнювати, робити висновки з проблем, що розглядаються;
- **досвід творчої діяльності:** вміння виявляти проблеми, розв'язувати їх, формувати гіпотези;
- **самостійна робота:** робота з навчально-методичною, науковою, допоміжною вітчизняною та зарубіжною літературою з питань, що розглядаються, вміння добувати інформацію з різноманітних джерел (нормативні, програмові; нормативні, преса), робота з комп'ютерною технікою, системою Internet .

Дані критерії є підставою для оцінювання рівня знань, умінь і навичок студентів на навчальних заняттях за дванадцятибальною системою:

Рівні навчальних досягнень	Оцінка в балах (за 12-бальною шкалою)	Критерії оцінювання
Початковий (понятійний)	1	Студент володіє навчальним матеріалом на рівні засвоєння окремих термінів, фактів без зв'язку між ними: відповідає на запитання, які потребують відповіді „так” чи „ні”.
	2	Студент мало усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності, робить спробу знайти способи дій, розповісти суть заданого, проте відповідає лише за допомогою викладача на рівні „так” чи „ні”; може самостійно знайти в підручнику відповідь.
	3	Студент намагається аналізувати на основі елементарних знань і навичок; виявляє окремі властивості; робить спроби виконання вправ, дій репродуктивного характеру; за допомогою викладача робить прості розрахунки за готовим алгоритмом.
Середній (репродуктивний)	4	Студент володіє початковими знаннями, знає близько половини навчального матеріалу, здатний відтворити його, провести за зразком розрахунки; орієнтується у поняттях, визначеннях; самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі.
	5	Студент знає більше половини навчального матеріалу, розуміє сутність навчальної дисципліни, може дати визначення понять, категорій (однак з окремими помилками); вміє працювати з підручником, самостійно опрацювати частину навчального матеріалу; робить прості розрахунки за алгоритмом, але окремі висновки не логічні, не послідовні.
	6	Студент розуміє основні положення навчального матеріалу, може поверхнево аналізувати події, ситуації, робить певні висновки; відповідь може бути правильною, проте недостатньо осмисленою; самостійно відтворює більшу частину матеріалу; вміє застосовувати знання під час розв'язування розрахункових завдань за алгоритмом, користуватися додатковими джерелами.
Достатній (алгоритмічно-дієвий)	7	Студент правильно і логічно відтворює навчальний матеріал, оперує базовими теоріями і фактами, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; вміє наводити приклади на підтвердження певних думок, застосовувати теоретичні знання у стандартних ситуаціях; за допомогою викладача може скласти план реферату, виконати його і правильно оформити; самостійно користуватися додатковими джерелами; правильно використовувати термінологію; скласти таблиці, схеми.
	8	Знання студента досить повні, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях; вміє аналізувати, робити висновки; відповідь повна, логічна, обґрунтована, однак з окремими неточностями; вміє самостійно працювати, може підготувати реферат і обґрунтувати його положення.

	9	Студент вільно володіє вивченим матеріалом, застосовує знання у дещо змінених ситуаціях, вміє аналізувати і систематизувати інформацію, робить аналітичні висновки, використовує загальновідомі докази у власній аргументації; чітко тлумачить поняття, категорії, нормативні документи; формулює закони; може самостійно опрацьовувати матеріал, виконує прості творчі завдання; має сформовані типові навички.
Високий (творчо- професійний)	10	Студент володіє глибокими і міцними знаннями та використовує їх у нестандартних ситуаціях; може визначати тенденції та суперечності різних процесів; робить аргументовані висновки; практично оцінює сучасні тенденції, факти, явища, процеси; самостійно визначає мету власної діяльності; розв'язує творчі завдання; може сприймати іншу позицію як альтернативну; знає суміжні дисципліни; використовує знання, аналізуючи різні явища, процеси.
	11	Студент володіє узагальненими знаннями з навчальної дисципліни, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях; вміє знаходити джерела інформації та аналізувати їх, ставити і розв'язувати проблеми, застосовувати вивчений матеріал для власних аргументованих суджень у практичній діяльності (диспути, круглі столи тощо); спроможний за допомогою викладача підготувати виступ на студентську наукову конференцію; самостійно вивчити матеріал; визначити програму своєї пізнавальної діяльності; оцінювати різноманітні явища, процеси; займає активну життєву позицію.
	12	Студент має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності; використовує широкий арсенал засобів для обґрунтування та доведення своєї думки; розв'язує складні проблемні завдання; схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; вміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію; займається науково-дослідною роботою; логічно та творчо викладає матеріал в усній та письмовій формі; розвиває свої здібності й нахили; використовує різноманітні джерела інформації; моделює ситуації в нестандартних умовах.

Якщо студент не відпрацював пропущені навчальні заняття, не виправив оцінки 0, 1, 2, 3, отримані на навчальних заняттях, не виконав модульної контрольної роботи (МКР), завдання самостійної та індивідуальної роботи менше ніж на 60% від максимальної кількості балів, виділених на ці види робіт, він вважається таким, що має академічну заборгованість за результатами поточного контролю.

Пропущені заняття студент має обов'язково відпрацювати. За відпрацьовані лекційні заняття оцінки не ставляться, за практичні, семінарські, лабораторні, індивідуальні заняття нараховуються бали середнього (4, 5, 6), достатнього (7, 8, 9) та високого рівня (10, 11, 12).

Студенту, який не виконав поточних домашніх завдань, не підготувався до навчальних занять, в журнал обліку роботи академічної групи ставиться 0 балів.

Студент, знання, уміння і навички якого на навчальних заняттях за 12-бальною шкалою оцінено від 1 до 3 балів, вважається таким, що недостатньо підготувався до цих занять і має академічну заборгованість за результатами поточного контролю. Поточну заборгованість, пов'язану

з невідповідністю або недостатньою підготовленістю до навчальних занять, студент повинен ліквідувати. За ліквідацію поточної заборгованості нараховуються бали середнього (4, 5, 6), достатнього (7, 8, 9) та високого рівня (10, 11, 12).